

DOI: <https://doi.org/10.54937/ssf.2024.23.4.17-24>

Významy, podoby a dôvody v tvorbe vybraných osobností vizuálneho umenia na Slovensku a v Česku

The Meanings, Forms and Reasons in the Work of Selected Artists of Visual Art in Slovakia and in the Czech Republic

Xénia Bergerová

Abstract

The paper analyses the meanings, forms and various reasons and impulses for the work of selected personalities of visual and action art in Slovakia and the Czech Republic, such as Vladimír Kordoš, Marián Mudroch, but also, for example, the Czech author František Skála, or the well-known Slovak painter, thinker and art pedagogue Rudolf Fila.

Keywords: Creation. Action art. Process. Origin. Artistic thinking.

Môže budúcnosť patriť nezaradeným?

Názov nášho textu nie je provokáciou, ani gestom, či afektom. Pochádza zo skicára významného umelca, maliara i pedagóga a rovnako talentovaného všestranného mysliteľa, literáta. Stanislav Rodziński nazeral na to súčasné a jedným dychom i na staré umenie vždy z mnohých aspektov a zdôrazňuje, že myslel cez maliarstvo. Môj skicár (Mój skicownik) profesora Rodzińskiego vyšiel v Krakove v roku 2005. Naše prvé osobné stretnutie bolo tiež cez maliarstvo a bolo celkom výnimočné. V roku 2001 v Krakove profesor bez žiadnych príprav predniesol na vernisáži našich poľských výstav Tri pokolenia (Xénia Bergerová, Ján Berger, Józef Berger - Varšava, Krakov, Rzeszov, Cieszyn, a na záver Poľský inštitút v Bratislave) k nedožitej storočnici starého otca Józefa Bergera podmaňujúci prejav. I vďaka tomuto stretnutiu som v závere štúdia na bratislavskej VŠVU okúsila prácu v maliarskom ateliéri ASP v Krakove u profesora Rodzińskiego.

„Popri kvalite formy diela existuje jeho odkaz, ale i obsah. Jestvuje vnútorný život diela obsahujúci vďaka intuícii, ale i presvedčeniu umelca, teda vďaka jeho predstavivosti, a odvahe robiť to svoje... Dnes veľmi módne nadchýnanie sa novinkami býva prejavom naivity myslenia. Neopakovateľnosť osobnosti umelca a jeho spôsobu nazerania na svet, tiež jeho myslenia a prežívania sú najtrvalejšou garanciou novosti... Profesor Rodziński posiluje svoje garancie úvahou zvláštneho a veľkého maliara

a teológa Nowosielského: „umenie je duchovnou aktivitou, čo znamená, že umenie ako celok je v svojej podstate „sacrum“.“ (Rodziński, 2005, s. 147).

Bezprostredné stretnutia s profesorom Rodzińskim, pravdivo významným reprezentantom umelecko-intelektuálneho spoločenstva Krakova, mesta výnimočných kvalít, tradícií a histórie s posvätným zahĺbením a odkazom náboženských zvyklostí a symbolov. V meste doslova zahustenom pamiatkami výsostnej estetickej a duchovnej celistvosti. Úvahy profesora, jeho postoje, boli korenené všestranným poznaním, hĺbkou poznania, ale i zmyslom pre humor. Ak sa veľké umenie, veľké maliarstvo nestane živým prameňom pre tvorbu, myslíme na jeho formálnu, ale i obsahovú časť, hrozí, že sa môže stať korisťou snáh vypudíť prítomnosť kategórií krásna i krásy, toho stále dráždivého problému kritiky i teórie. Zabudnúť na kategorizovanie v súčasnom umení a na akési zavrnutie viacerých pojmov, a následne prijímanie ponúk, neraz banálnych alebo triviálnych náhrad. Napríklad už dávno sa tak stalo v oblasti hudby, kde sa pop music stala absolútne dominantnou. V súčasnej výtvarnej terminológii sa častejšie obtierame o priority akčnosti, ktorá možno nechtiac odsúva to statické, to staré – klasické... je zaujímavé, že samotné slovo akčnosť nám podsúva svet otvorenosti, ale i nezáväznosti. Hra s formou, roztried'ovanie a rozmnožovanie – reprodukovanie má niekde v pozadí prítomný svet DADA. Hľadá sa nové vzťahy a nové formy, i nové médiá. V akej miere rôzne manipulácie a prepájania obohacujú svet našich vizuálnych fenoménov, mihanie svetiel, gradovanie prázdna, či hluku, to všetko sa tlmočí sugesciami o prehlbovaní našej citlivosti. Veľmi vážne, sa sveta postmoderného umenia v svojej monografii dotýka herec Martin Huba. Podľa neho postmoderné umenie obchádza zákonitosti, ktoré sú viac než zákon. Zákon hovorí, obrazne je, že sa nesmie liat' nafta do riek, zákonitosť, že ak obídeš zákon, vodu zničíš a zahynieš... (Krénová, 2020).

S už spomínaným humorom a zdanlivým protirečením v duchovných sférach obrazov sa môžeme stretnúť u profesora Rodzińského v hutnej skratke. Keď sa v honbe za nápadom občas stane, že napríklad hlúpy starý vtip je nobilitovaný na úroveň umeleckej udalosti. Výtvarný jazyk a rodí predsa tu „na zemi“ teda v konkrétnom mieste, ale aj v historických a formálnych podmienkach. Postupne sa prehlbuje, nabaľujú sa naň nové a nové významy, ktoré sú všeobecne chápané. Umenie sa nerodí z ničoho, vyrastá v neopakovateľnosti objaviteľského zážitku jedinca... (Rodziński, 2005).

Stojíme pred otázkou do akej miery sa vyčerpali zdroje čistých, prvotných umeleckých podnetov. Pravdepodobne sa nebudeme myliť, že k tým živým a čistým prameňom tvorby budeme nútení zísť až k Cézannovi. Podľa Jaromíra Zeminu majster z Aix myslel na praformy, preto aj on autor pôvabnej knižičky v ktorej cítime vôňu Provensálska a autentickosť, vnímal archetypálnosť maliara. Nie sú to len jabĺčka a kvety, pevne riasené obrusy, akoby v dávnych bodegónoch španielskych maliarov, tváre a lebky, boli to aj túžby a ambície Cézanna, myslel na prasiťuácie, preto vznikli jeho veľké

Kúpania. Zemina sa prihovára k zdrojom radosti, k posledným zdrojom i oporám ľudskej vnútornej istoty. Veľký maliar spomína najčistejšie pramene... *“Chcem maľovať panenskost' veci. “ Zeminovi uveríme na prvý raz, stačí si prečítať pár riadkov z jeho Léta v Arnoštovč: „Náhrobky názorne dokladajú premenu cítenia a vkusu. Tie najstaršie sú najmalebnejšie – vo výtvarnom výrazive, bolo skôr poéziou...” (Zemina, 2017 s. 205; Biarincová 2, 2022).*

V našom texte nemáme zámer vstupovať do sféry histórie umenia, a nechceme sa venovať ani častej manipulatívности súčasného umenia. Čím sú vlastne hodné našej pozornosti Antropometrie Yvesa Kleina, ktoré sú opakovaným púhým otlakom tela, alebo aký zmysel má jeho patent na istý odtieň modrej farby. Maria Rzepeňska, znalkyňa problémov maľby a farby napríklad zareagovala, že takou modrou môže byť natretá aj lavička pri dome. Nemienime sa venovať viacerým príkladom súčasného výtvarného umenia najmä 60. a 70. rokov 20. storočia, nebudeme hľadať ekologické rozmery v podstate lyrickej tvorby, resp. lyrického postoja maliara Petra Bartoša, alebo Lodičkám a vôbec maliarskemu humoru Vladimíra Popoviča. Kapitulu akčného umenia na Slovensku veľkoryso otvára tímovým dielom, a dokonca v medzinárodnom rozmere Alex Mlynarčík, pod názvom Keby všetky vlaky sveta (1971) pri príležitosti ukončenia prevádzky železnice v Zakamennom na Orave. Toto skvele pripravené, skutočne akčné dielo, sa prirodzene premenilo na ľudovú veselicu. Tak ju vnútorne pochopil a prijal filmový režisér Dušan Hanák. Vďaka autorskému súzneniu vznikol potom film Deň radosti. V záverečných desaťročiach 20. storočia sa darilo rôznym podobám expresionizmov. Čo súvisí s intenzívnym individualizmom v umení (Kováčová, Magová, Valachová 2023; Valachová 2023). Divadlá a najmä veľké operné domy dodnes možno i trpia na zneužívanie postmoderných manier, na zosúčastňovanie, ale i odcudzené formy interpretácii veľkých klasických diel. Vo výtvarnom umení sa dokorán otvárajú cesty zblížovania a často totálneho „prelievania“ maľby a fotografie, alebo opačne, zvýrazňuje sa úloha a význam materiálu, ale prepodstatňuje sa niekedy i s veľkým talentom (Skála, 2012).

Od konca 50. rokov, v tom čase ešte na jedinej škole umeleckého priemyslu v Bratislave, pôsobil maliar Rudolf Fila. Súhrou jeho intelektuálnych, maliarskych, či skôr výtvarných i pedagogických kvalít, vytvoril skutočnú liaheň mladých výtvarníkov. Fila vlastnil mimoriadne schopnosti zdeľovať, ale i podnecovať k všestrannej, nielen výtvarnej rozhl'adenosti. Vieme že nehovoríme nič nového, ale takýto fakt neslobodno obísť. K jeho odchovancom patrí aj Vladimír Kordoš (1945). Prečo Kordoš? Pre jeho svet lyrických výtvarných interpretácii. To jeho charakteristično tkvie v ich mnohotvárnosti v jeho hravosti. Kordoš nazýva svoje výtvarné počiny ochutnávkami, čím naznačuje svoju výtvarnú premenlivosť, premenlivosť tém, motívov, ale i médií a technológií. Statická freska Aténskej školy od Raffaella sa zmenila na živý videofilm, typický príklad akcie. V Kordošovej

mnohotvárnosti je zašifrovaná jeho osobná potreba návratov k dielam neprehliadnuteľnej krásy. Je tu príklon autora k ľudskosti, k stavom očarenia, ale i čitateľnej teatrálnosti. Autor sa preto na počiatku neubránil ani sile dramatickosti Carravaglia, ako modelov využíval kolegov a vytvoril sériu pôsobivých fotografických interpretácií. V rade čakala Madona s dieťaťom G. Belliniho, očarujúca a veľmi intímna scéna. V Kordošových interpretáciách sa objavila aj dráma barokového strihu v podobe pocty F. X. Messerschmidtovi v trojdielnej kompozícii s hereckou účasťou samotného performeru. Kordoš vyštudoval Sklo v architektúre, avšak bližšia mu je kresba a maľba, teda autorsky priame dotyky – ručná práca a zároveň sa objavuje aj niečo ako kurátorský akt výberu inštalácie s včítaním (viď výstava v Nových Zámkoch 2023). Výnimočné dielo je výnimočným preto, že vzniklo v stavoch uchvátenia a pravdepodobne uchvátenie nastane aj pri jeho percepcii (Kordoš, 2011).

Obr. 1 Kordoš, V. Chlapec uštipnutý jaštericou, 1980

„Páv je bytosťou par excellence zemskou, niečo na podobu múzea minerálov.“ (Gaston Bachelard)

Týmto vznešeným vstupom sa pokúsime priblížiť k niečomu, čo by sa v súčasnom umení mohlo pomenovať udalosťou. V roku 2017 nám takúto udalosť pripravila Národní galerie vo Valdštejnskej jazdiarni v Prahe. Myslíme na výnimočnú expozíciu Muzeum, ktorá nám umožnila zažívať magicky pôsobiace svety Františka Skálu (1956). Stále živá spomienka na nesmierne bohatú a nezvyklú výstavu absolútne vylučuje popisnosť interpretácií. Premyslený, povedali by sme „urbanizmus“ výstavy jednotlivých celkov poskladaných väčšinou zo spríbuznených vecí. Fascinujúca mnohotvárnosť artefaktov otvárala nám aspoň z časti priestor tvorby F. Skálu, výtvarníka obrovskej všestrannosti, ale i muzikanta a ako sa ukázalo tiež i pútnika – pešia cesta do Benátok. To čo Skála cestou objavil,

ako fascinovaný a plne koncentrovaný pútnik v rôznej miere a rôznym spôsobom dotváral. O českom umelcovi sme sa teda mohli dozvedieť v roku 1993, keď doputoval na 45. bienále do Benátok, aby reprezentoval Českú republiku, slovenským partnerom výstavy bol Daniel Fischer. Po takejto skúsenosti Skála pútnik doporučuje návrat k starobylým zvyklostiam a rytmu, aby sa turista stal pútnikom, lebo príchod na akési „posvätné“ miesto obohacuje. Skálov recenzent z roku 1986 konštatoval, že umelec vryl výraznú brázd v českom umení. Jeho tvorbu vníma ako zrozumiteľnú a láskavú, s čím sa možno plne stotožňovať. Skálova tvorba je prítlačlivá a krásna. O čom všetkom hovoria samotné názvy diel Skálu: Matka zem, Listomluva, Vtáčnik, Koleno sveta, trofeje, Zbierka zákonov, Duch lebky, Tabulky, Žltá veža... Táto nepatrná vzorka odhaľuje pocitovú škálu autora a charakteristiku jeho asociácií. Umelec nad nájdeným padá do úžasu, rodia sa nové ukryté tajomstvá (Skála, 2012; Biarincová 1, 2022).

Niektorí Skálovi recenzenti konštatujú, že miesi lásku k archaïčnosti s výpožičkami z iných sfér, čo je podľa nás fundamentom umenia. Bez povšimnutia nemožno obísť stránku materiálov, ktoré umelec používa, aby ich uviedol do sféry zázračných premien. Skála je čarodej, ktorý aj z odpudivej a nevzhľadnej hobry dokáže vytvoriť očarujúci artefakt, akoby si ctil rovnako mramor či zlato. Tu sa ocitáme pri významnosti remesla, ktoré skutočne je podmienkou Skálovho čarovania. Čo znamená pre Skálu fantázia. Pokiaľ slúži tvorbe, má zmysel i hodnotu, na fantáziu sa nečaká, nie je izolovaná ani od umelca, ale ani od jeho predstavivosti. Skála väčšinou dopovedáva a dotvára výtvarnými prostriedkami kus prírody, alebo prvky techniky atď... Osobné rozvíjanie umelcovej imaginácie sa transponovalo do sféry nekonečného a neznámeho sveta. Umelcov svet za hranicami typických umeleckých snov je bohaté rozrôznený od prírodných úkazov, cez svet techniky, smeruje k histórii, alebo javom sociálnej povahy, až po svet rozprávky. Je teda nezaraditeľný, to je to fascinujúce tajomstvo Skálovho umenia (Skála, 2012; Repiská, 2023).

„Básnik načúva príkazom svojej noci.“ (Cocteau, J. In Foucault, 1994)

Obr. 2 Skála, F., Gramofon, 2004

Otis Laubert (1946)

„*Vstupila som do čarovného sveta inteligentnej invencie*“. Citujeme z prvých viet textu monografie Otisa Lauberta, ktorý tlmočí prvý pocit stretnutia s jeho tvorbou E. A. Kingovej teoreticky z Pittsburgu (Geržová, 2001). Laubertova očarená duša o desaťročie staršieho kolegu od českého výtvarníka Františka Skálu má s nim mnohé vnútorné príbuznosti. Laubertove biografické črty majú v sebe príbuznosti pútnika celkom inej cesty. Jeho výtvarný svet sa naplňal, a stále naplňa vecami, ktoré akoby nedotknuté vstupovali do zorného poľa výtvarníka. Parafrázujeme Werichove: „*Ty jsou ani netknutý*.“ To, čo u veľkého herca malo jednoznačný podtext dobový, politický, u Lauberta má jednoznačne poetickú podstatu. Laubert až extrémne citlivý pozorovateľ a zvláštny zberateľ vecí nepotrebných triedi, zdá sa že bez akéhokoľvek pomocného „kľúča“, aký napríklad vlastnia filatelisti. Triedi intuitívne, usporadúvava a archivuje a možno niekedy sa aj usmeje od radosti, keď sa mu zjaví nápad, ako naložiť s tým skvelým kúskom. Tie kúsky občas donútia autora rozvinúť tému.

V tom mnohorakom svete jeho vždy výtvarného hľadania vzťahov sa občas priblíži ku komponovaniu prvkov, najprv skôr do plošných súborov, neskôr priestorovejších – asamblážových (Repiská, 2013). Jeho prirodzené radenie môžeme vnímať ako optické probovanie a ohmatávanie čo výtvarníka posúva k plnšej predstave a samotnému zmyslu veci. Materiály s ktorými Laubert pracuje majú pre neho podstatnú hodnotu, ich povahové znaky, veľkosť, lesk, alebo mat a samozrejme farba, v neposlednej rade úloha akú vec zohrávala v jej histórii... Od sľubných fundamentov vedie cesta Lauberta k uvoľnenejším artefaktom a ich motivácii, k téme. To všetko dovedie možno i s dobovými podnetmi autora k priestorovým inštaláciám. Laubert sa celkom vážne pohral so svetlom a tmou, tak vzniklo Svetlo veci (90. roky). Zmysel Laubertovej práce sa však zákonite ubera k interpretácii. Taký je už akýsi príklad interpretácie Gašparko – autoportrét a ďalšie artefakty hlbokým poetickým a osobitým svetom. Vznikajú súbory už iné ako tie prvé, trochu nástenkové. Myslíme na Zdvojitoti, Hyperkoláž, Fenomén vrecka, Práca so slovami, Pseudofosílie, či očarujúci Tohtoročný barok (sklá), ale tiež Šetrný, Bicykel, Do sucha i do vodičky, Zlatý vek... (Geržová, 2001).

Zdá sa nám, že nad tvorbou Lauberta tak ľahko niekde nad všetkým povieva fenomén maľby i maliarskosti. Obe sú autorovi blízke, sú možno pocitovým základom jeho celoživotnej výtvarnosti. Stáva sa, že ho odtajní ako to je napr. v Japonských sériách. V jeho súbore Nových technológií môžeme prijať Maľbu lepidlom, Bieli susedia, ale i v Kresbe škatuľou, či v Maľbe lepiacou páskou... Maliarskej povahy sa nevzdá ani vo veľkom Zrodenom z popola, či v Nový slovenský obraz 1991, Zlatý vek, či séria Na doskách. Otis Laubert si ctí predmet, ktorý je faktom a nie symbolom.

Obr. 3 Laubert, O., Zo série Tohoročný barok, 2015

Obr. 4 Laubert, O., Zo série Tohoročný barok, 2015

Bibliografia

- Biarincová, P. (2022). *Zmyslové receptory vo výtvarnej edukácii/ Sensory receptors in art education*. In: *Expresivita vo výchove V. Roč. 5*. Vysoká škola technická a ekonomická v Českých Budějovičoch, 2022. ISBN 978-80-7468-197-4, s. 69-82.
- Biarincová, P. (2022). *Archetypálne symboly v rámci akčného umenia/ Archetypal Symbols in action art*. In: *Studia Scientifica Facultatis Paedagogicae*. Ružomberok: VERBUM vydavateľstvo KU. ISSN 1336-2232. Roč. 21, č. 4 (2022), s. 19-27.
<https://doi.org/10.54937/ssf.2022.21.4.19-27>
- Foucault, M. (1994). *Sen a obraznosť*. Dauphin, Liberec. ISBN 80_901842-1-9.
- Geržová, J. 2001. *Otis Laubert*. Kruh súčasného umenia Profil, Bratislava. ISBN 978-80-968-2831-9.
- Jablonská, B. (2017). *Dialógy s výtvarníkmi*. Dostupné na: <https://www.artdispecing.sk/tv-channel/dialogy-s-vytvarnikmi/marian-mudroch-i-cast-spomienka-je-jedina-skutocnost/>
- Kordoš, V. (2011). *Vladimír Kordoš*. Bratislava: FO ART. ISBN 978-80-88973-78-2.
- Kováčová, B., Magová, M., Valachová, D. (2023). *Akčné stretnutia mladých dospelých v umelecky orientovanom priestore/ Action meetings of young adults in an art-oriented space*. In: *Podpora osôb so zdravotným znevýhodnením v poradenskom systéme*, eds. Magová, M.; Kováčová, B.; Katolícka univerzita v Ružomberku. VERBUM vydavateľstvo KU, 2023. ISBN 978-80-561-1060-7, s. 123-131.
- Mudroch, M. (1996) *Marián Mudroch – Priznané pochybnosti*. Bratislava: FO-ART. ISBN 80-85694-95-6.

- Krénová, E. (2020). *Martin Huba*. Slovart, Divadelný ústav Bratislava, 2020. ISBN 978-80-819-0060-0.
- Repiská, M. (2023). *Participatívna inštalácia ako finálny výsledok projektu zameraného na interakciu s prostredím/Participatory installation as the final result of a project focused on interaction with the environment*. In: *Homeostáza v akčnom umení v kreovaní tvorby človeka*, ed. Repiská, M. Univerzita Komenského v Bratislave. ISBN 978-80-223-5701-2, s. 112-124.
- Repiská, M. (2013). *The medium of collage*. In: *Creative education*. Zohor, vydal Virvar. ISBN 978-80-89693-00-9, s. 22-39.
- Rodziński, S. (2005). *Mój szkicownik*. Kraków, Gaudium. ISBN 83-89659-29-8.
- Skála, F. (2012). *František Skála*. Arbor vitae, Praha. ISBN 978-80-746-7004-6.
- Valachová, D. (2023). *Forms of action art in the work of young adults/ Formy akčného umenia v tvorbe mladých* In: *Disputationes scientificae*. Katolícka univerzita v Ružomberku. VERBUM vydavateľstvo KU. ISSN 1335-9185. Roč. 23, č. 3 (2023), s. 69-76.
<https://doi.org/10.54937/dspt.2023.23.3.69-76>
- Zemina, J. (1995). *Cézannův Ateliér*. Praha. ISBN 80-901-825-1-8.
- Zemina, J. (2017). *Léta v Arnoštově*. Měsíc ve dne, České Budějovice. ISBN 978-80-906469-3-3.

Zdroje obrázkov:

- Obr. 1: https://www.webumenia.sk/dielo/SVK:SNG.IM_61
- Obr. 2: <https://www.novinky.cz/clanek/kultura-skaloviny-opiciny-a-krasavno-zapomenuteho-podle-frantiska-skaly-154781>
- Obr. 3: <https://magdamag.sk/2020/09/14/vystava-otis-laubert/>
- Obr. 4: <https://www.webumenia.sk/dielo/SVK:TMP.1075>

Afiliácia: KEGA 001/KU-2023 s názvom Stelesnená skúsenosť s využitím art action II. - proti stagnácii v dospelosti a seniorskom veku.

doc. Mgr. art. Xénia Bergerová, ArD.

Katedra výtvarnej výchovy, Pedagogická fakulta
Univerzita Komenského v Bratislave
Račianska 59, 813 34 Bratislava
bergerova@fedu.uniba.sk